

**Valsts darba inspekcijas konference
“STRĀDĀT PRODUKTĪVI”
2022. gada 4. novembris**

**Darba aizsardzība
un produktivitāte**

Ivars Vanadziņš, Dr.med.,
Darba drošības un vides veselības institūts,
Rīgas Stradiņa universitāte
Rīga, 4.11.2022.

Darba aizsardzība, ekonomika un produktivitāte?

- Diemžēl, joprojām praktiski nenovērtēts darba aizsardzības aspekts Latvijā;
- Pietiekami būtiska iespēja ekonomiskās situācijas un uzņēmumu produktivitātes uzlabošanai;
- Ļoti zema izpratne pat darba aizsardzības speciālistu vidū, vēl zemāka – darba devēju starpā;
- Visvairāk trūkst:
  - » Kopējas izpratnes gan sabiedrībā, gan darba devēju un speciālistu vidū;
  - » Spējas demonstrēt ieguvumus un «pārdošanas spējas»;
  - » Valsts atbalsta mehānismu.

Ekonomika un uzņēmumu produktivitāte?

- Darba vides ietekme uz veselību kā tādu un «veselīgu dzīvesveidu» Latvijā nepietiekami novērtēta – situācija gan **kopumā mainās un uzlabojas!**
- Veselības traucējumi (īpaši stresa un pārslodžu/ergonomikas izraisītie) izmaksā ļoti dārgi un prasa ilgstošu rehabilitāciju un pastāvīgu uzraudzību...
- Veselības riski ietekmē ne tikai slimības lapu skaitu, arodslimību statistiku un ārstēšanas izdevumus, bet arī produktivitāti un darba spējas (t.s. “*presenteism*” vai «slimstrāde») – attiecīgi arī valsts un uzņēmuma ekonomiku!
- Situāciju pasliktina virkne izmaiņu sabiedrībā un darba vidē (novecošana, hroniskas slimības, jauni darba vides riski u.tt.)

Kāpēc īpaši būtiski par to runāt?

■ ...Būtu jāiegulda darbiniekos un darba vidē?

■ **BET:**

» Mūžīgais jautājums – vai laba darba vide un darba aizsardzība (DA) (vārda plašākajā nozīmē) vispār var būt ekonomiski izdevīga?

» Latvijas uzņēmumos šāda veida izdevumi un ekonomiskais izdevīgums tiek rēķināti ļoti reti...un parasti ignorēti....

» Vairums darba devēju produktivitāti **nesaista** ar labu darba vidi un darbinieku apmierinātību

» Līdz ar to – **vairums darba devēju DA uztver nevis kā iespēju uzlabot uzņēmuma darbību un darbinieku pašsajūtu, bet kā izdevumus un šķēršļus!**

■ Un kāda ir situācija Latvijā?

Kas traucē Jums īstenot darba aizsardzības prasības?

Iemesls/gads	2006	2010	2013	2018	2022
Līdzekļu trūkums	16	26,9	15,4	11,7	9,1
Laika trūkums	7	7,3	5,3	12,9	9,0
Covid-19 pandēmija	*	*	*	*	3,6
Darbinieku skaita samazināšanās, darba apjoma samazināšanās	*	*	*	*	3,6
Darba aizsardzības prasības ir pārāk sarežģītas	*	2	2,8	2,6	3,0
Informācijas trūkums (prasību nezināšana)	4	4	2	6,4	3,0
Darba aizsardzības prasības ir nekonkrētas un nesaprotamas	*	4,1	2,9	2,6	2,9
Nav vajadzības, nav jēgas	*	*	*	*	2,8
Darba specifika	*	*	*	*	2,5
Darba aizsardzības prasības ir nepamatotas	*	4,1	2,9	1,9	2,5
Nekas netraucē	61,0	50,4	59,9	59,5	57,5

Pētījumi "Darba apstākļi un riski Latvijā", darba devēju aptauja, n≈aptuveni 1000 katrā gadā

Vai citur pasaulē darba videi un ekonomikai pievērš uzmanību?

- Šis jautājums pētīts no ~ 1985.gada, intensīvāk no 1995-2000, pēdējos gados arī lielo “spēlētāju” iesaistīšanās (PVO, ILO, ES, ISSA un atsevišķas dalībvalstis, kā arī pasaules vadošās ekonomikas, piemēram, U.K., Austrālija u.c.)
- Saskaņā ar EU OSHA literatūras apkopojumu – apmēram 500 pētījumu par dažādiem darba aizsardzības ekonomiskā izdevīguma aspektiem
- **Kopējais secinājums: - ieguvums ne vienmēr precīzi izrēķināms, bet parasti labas darba vides nodrošināšana ir pietiekami ekonomiski pamatota lieta!**

Pēdējie ES pētījumi - piemēri

- Secinājumi (vidēji pa visām pasākumu grupām, min/max prognoze):
  - » **PI: no 1.29 līdz 2.89**
    - efektīvākie pasākumi: bīstamības aizvietošana (4.08), apmācība (3.39), organizatoriski pasākumi (3.18.)
  - » **BCR: 1.21 līdz 2.18**
    - efektīvākie pasākumi: iekārtu uzlabošana (2.70), apmācība (2.51), bīstamības aizvietošana (2.25)
- Analizētās pasākumu grupas: bīstamības aizvietošana, apmācība, organizatoriski pasākumi, iekārtu uzlabošana, darba vietu pielāgošana, individuālās aizsardzības līdzekļi)

PI – profitability index, BCR – Benefit – cost ratio, Avots: EU OSHA, 2017

Cik maksā slikta darba vide un neapmierināti vai slimi darbinieki?

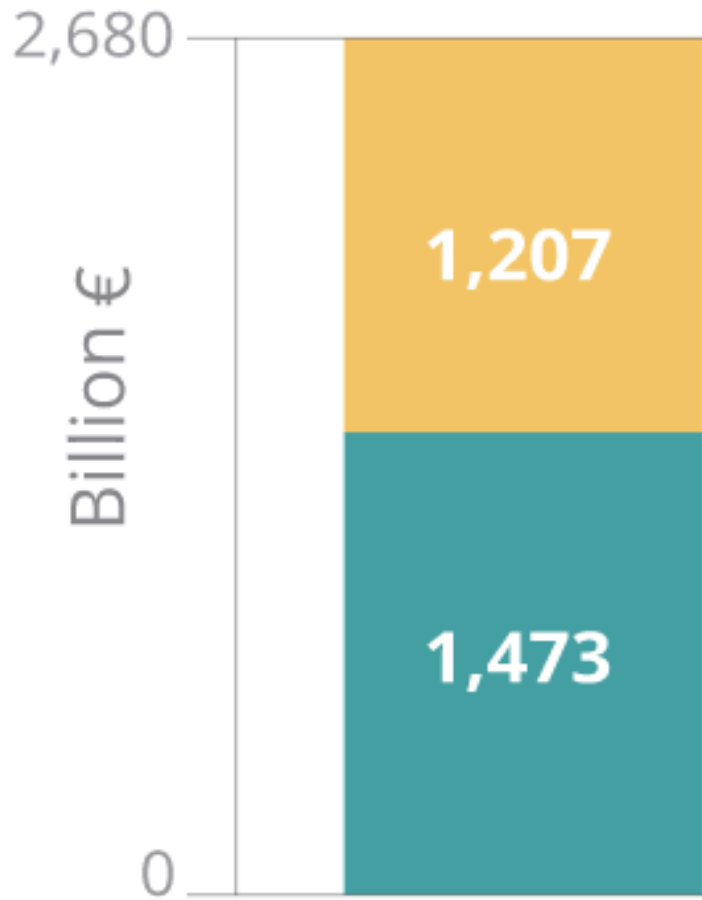
- ES valstīs ar darbu saistītie veselības traucējumi:
  - » ir atbildīgi par vismaz 600 miljoniem zaudētu darba dienu katru gadu
  - » 3,2% ES nodarbināto (7 miljoni cilvēku) katru gadu cieš nelaimes gadījumos;
  - » 8,6% nodarbināto (20 miljoni cilvēku) atzīmē darba apstākļu radītus veselības traucējumus;
  - » ES - 7,1 miljoni zaudētu «dzīves gadu» katru gadu;
- Tiek rēķināts, ka slikta darba vide rada zaudējumus vidēji 2,6% - 5% apmērā no valstu un globālā kopprodukta

(EUROSTAT Statistics in focus, 63/2009, ILO 2017)

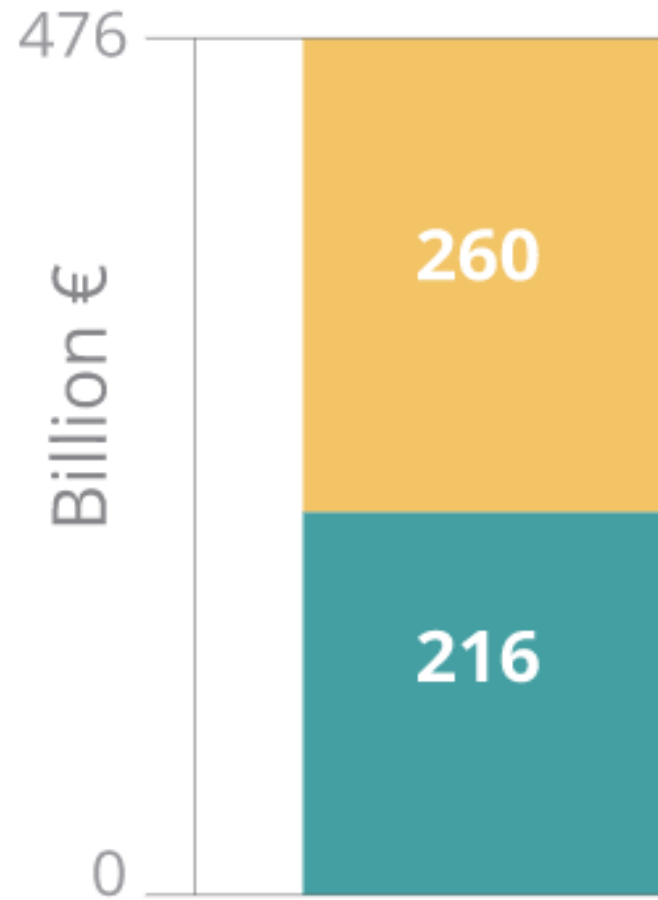

Globālās izmaksas?

Global estimate

EU28 estimate

Cost non-fatal cases

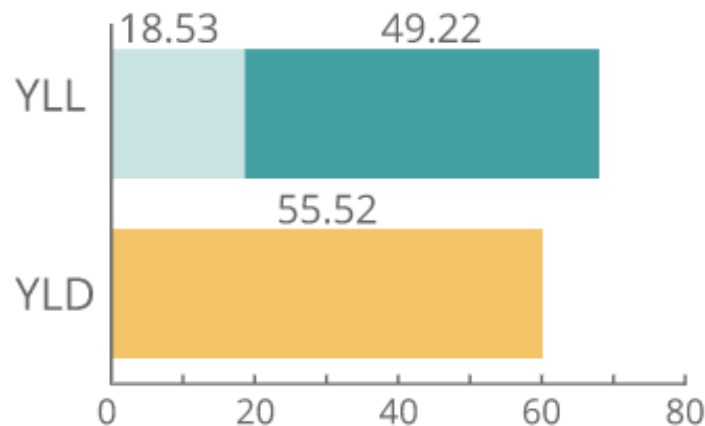
Cost fatal cases

Avots: ILO, 2017

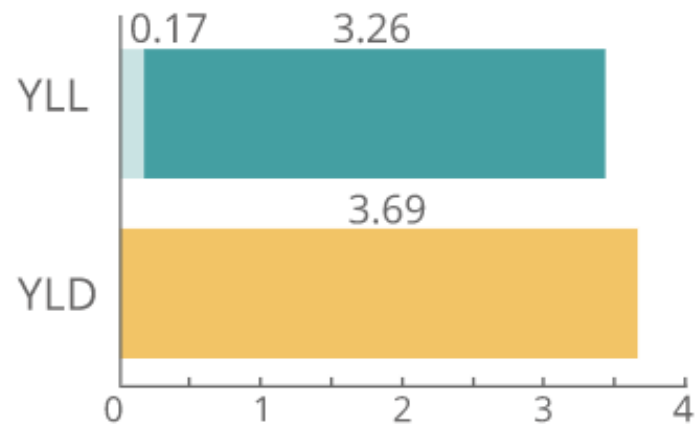
Darba drošības un vides veselības institūts

Zaudētie dzīves gadi – cits aspekts, kā saprast problēmas apmēru!

Global estimate

EU28 estimate

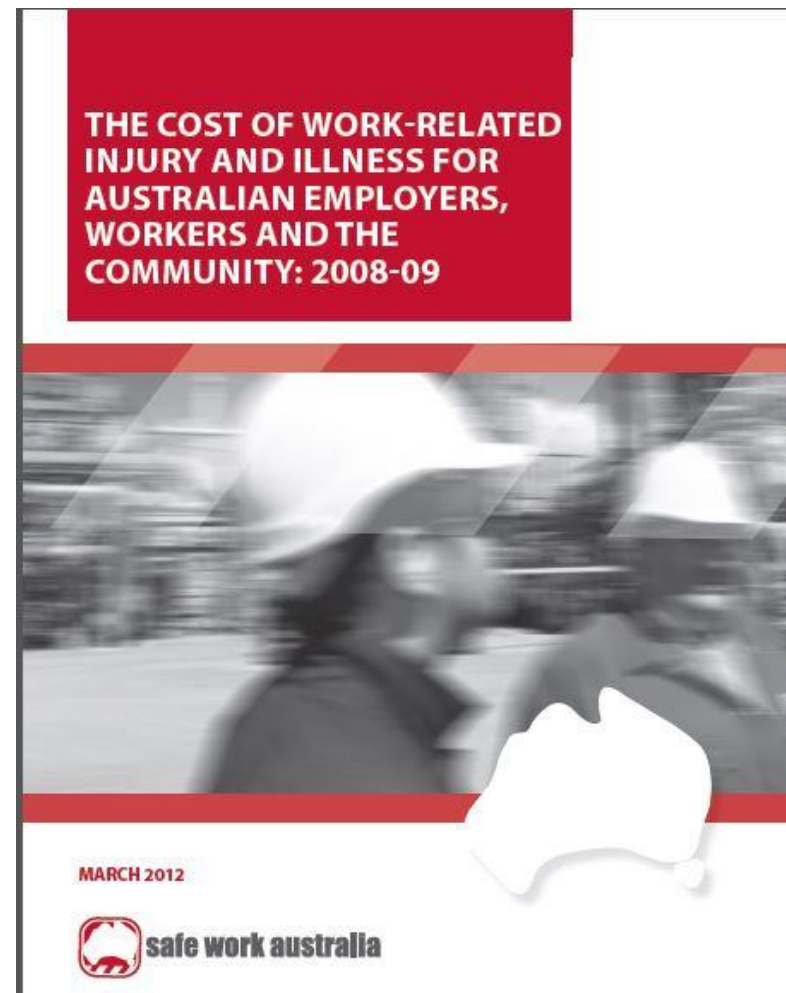

- Years of life lost (YLL) - Fatal illnesses
- Years of life lost (YLL) - Fatal injuries
- Years lived with disability (YLD) - Non fatal injuries and illnesses

Avots: ILO, 2017

Citur pasaulē - Cik maksā slikta darba vide un neapmierināti vai slimi darbinieki?

- Viens no apjomīgākajiem pētījumiem par darba aizsardzības radītajiem zaudējumiem Austrālijas ekonomikai
- **4,8% no iekšzemes kopprodukta!!!**
- **Latvijā tas būtu ~ 1,59 miljardi Euro**
- **Veselības aprūpes budžets 2021.gadam ~ 1.41 miljardi Euro**

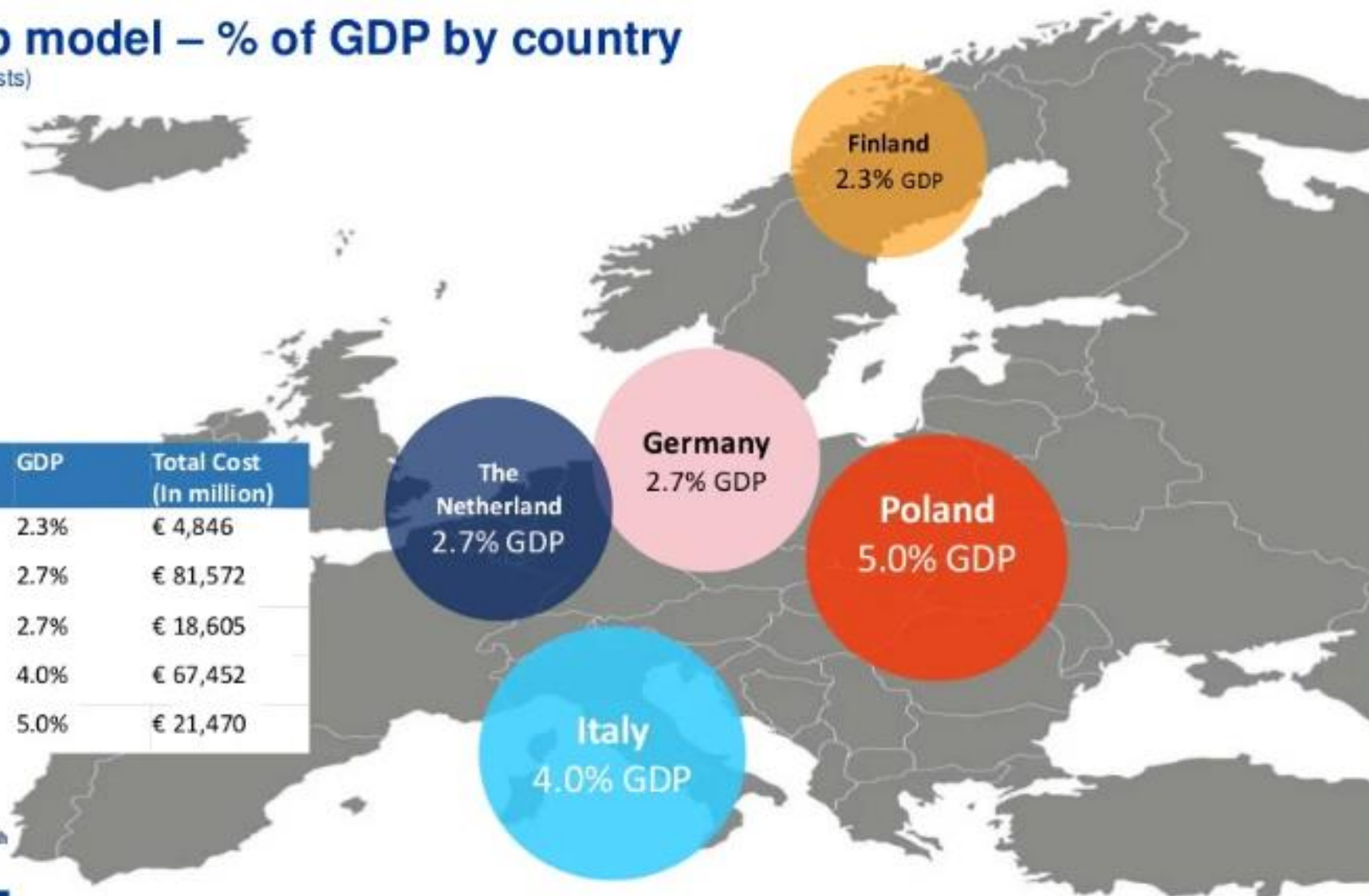

2021. gada IKP: 32.96 miljardi Euro, Avots: LR LB

Pēdējie dati no ES? Cik maksā slikta darba vide?

Bottom-up model – % of GDP by country (without intangible costs)

Country	GDP	Total Cost (In million)
Finland	2.3%	€ 4,846
Germany	2.7%	€ 81,572
The Netherland	2.7%	€ 18,605
Italy	4.0%	€ 67,452
Poland	5.0%	€ 21,470

Avots: EU OSHA, 2019

Uzņēmumu skatu punkts – vai izdevīgi ieguldīt darba vidē un darbiniekos?

- Uzņēmumi ar efektīvām darba aizsardzības sistēmām uzrādīja ievērojami labākus rezultātus:
  - » par 16,1% lielāku tirgus vērtību;
  - » par gandrīz 57% lielākus ienākumus akcionāriem;
  - » par 20% augstāku darbinieku produktivitāti
  - » Līdzīgs pētījums Vācijā: - starp uzņēmumiem, kuri iegulda darba aizsardzībā – mazāk bankrotējušo!

Kas tad ir svarīgākie zaudētāji un zaudējumu pozīcijas? Kur zūd nauda / produktivitāte?

- Vairāki veidi kā analizēt un klasificēt, kopumā ņemot:
  - » Nav tik vienkārši, jo virkne izmaksu ir grūti aprēķināmās (*tangible/intangible costs*) pat uzņēmuma līmenī, nemaz nerunājot ar indivīda vai valsts līmeni
  - » Tomēr pamata lietas var aprēķināt – lai gūtu motivāciju par to domāt...
- Biežākā pieeja ir dalīt tiešās/netiešās izmaksas galvenajās izmaksu pozīcijās un dalīt tās atkarīgā no «maksātāju» grupas

Kas tad ir svarīgākie zaudētāji un zaudējumu pozīcijas?

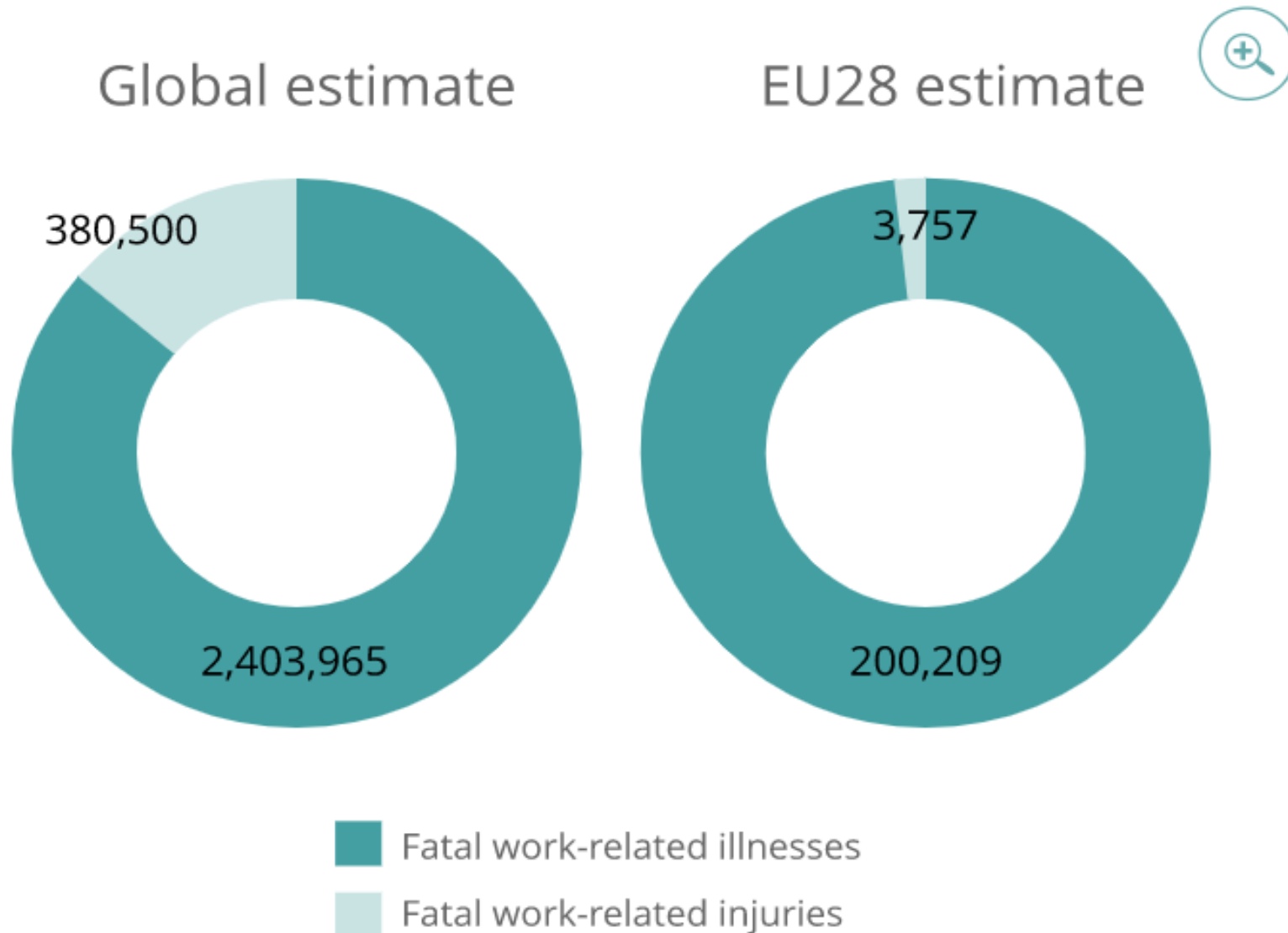
- **Produktivitātes izmaksas:** samazināta produkcijas izlaide
- **Veselības aprūpes izmaksas:** medicīniskie izdevumi (gan tiešie, piemēram, zāles un ārstēšana, gan netiešie, piemēram, aprūpe)
- **Dzīves kvalitātes samazinājums:** - monetārais novērtējums tādiem dzīves kvalitātes aspektiem kā sāpes un ciešana □
- **Administratīvās izmaksas:** piemēram, prasību izskatīšana un pieteikšana, ziņojumu gatavošana u.c.
- **Apdrošināšanas izmaksas:** prēmijas un atlīdzību izmaksas

Pēdējās tendences pasaulē

- Attīstītā pasaules daļa ir tikusi galā ar darba vides «fizisko pusi» - iekārtojumu, iekārtām, apgaismojumu, mikroklimatu u.tml.
- Mēs?
- Attiecīgi – ir mainījušās prioritātes!
- Priekšplānā:
  - » Labāka darba organizācija un produktivitāte (strādāt gudrāk – nevis smagāk), t.sk. diskusija par darba stundu garumu
  - » Psihoemocionālie riski (t.sk. attiecības kolektīvos)
  - » «*Work-life balance*» (darba laika organizācija, darba stundas u. tml.)
  - » **Prioritātes - pamatā vērstas uz apmierinātāku un veselāku = produktīvāku darbinieku!**

Nāve darbā – iemesli? Akcents – slimības, nevis NG!

Avots: ILO, 2017

Veselīgi un apmierināti darbinieki? = Produktīvi darbinieki / Produktīvi uzņēmumi?

■ Produktīvi darbinieki? Tādi:

- » Kuri, strādā piemērotos darba apstākļos, spējām un kompetencei atbilstošu darbu;
- » Kuriem ir atbalstoša un kompetenta vadība, laba darba organizācija;
- » Kuri saņem pietiekamu atalgojumu;
- » Kuri nav pārstrādājušies un pārguruši;
- » Kuriem pietiek laika dzīvei ārpus darba vietas;
- » Kuriem (kopā ar ģimenēm) ir izpratne par veselīgu dzīves veidu un iemaņas tā realizācijai

Vai Latvijas darbinieki ir apmierināti un veseli?

■ Citiem vārdiem sakot:

» vai Latvijas uzņēmumiem ir produktīvi darbinieki?

» Vai Latvijas uzņēmējiem un valstij nav zaudējumi neapmierinātu un slimu darbinieku dēļ?

■ Pētījumu nav daudz, tomēr esošie dati neko īpaši labu neliecina...

OECD dati - Latvija

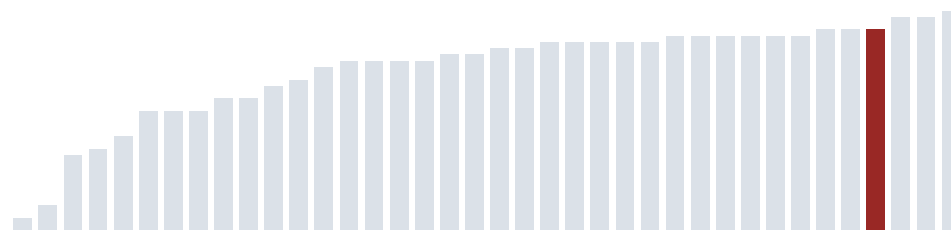
Employees working very long hours

2.1%

Rank:

4 / 38

Dati: OECD, 2017

OECD dati - Latvija

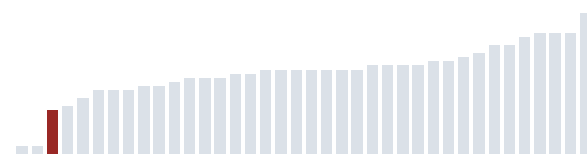
Time devoted to leisure and
personal care

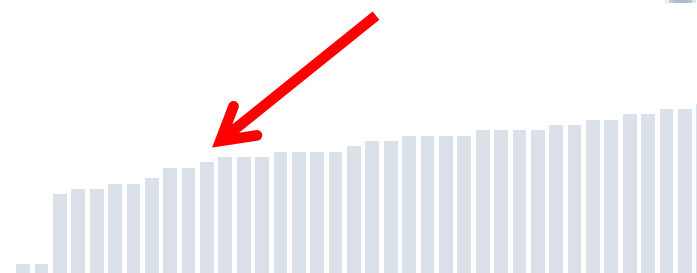
13.8 hours

Rank:

36 / 38

Work-Life Balance

Dati: OECD, 2017

(Ne)veselīgi un (ne)apmierināti darbinieki?

■ Svarīgākās sekas:

- » Pārstrādāšanās un slikti darba apstākļi => Slimības lapas
- » «*Prezenteisms*» vai «slimstrāde»
- » Zemāka produktivitāte
- » Ietekme uz ģimenes locekļiem
- » Ne(apmierinātība) ar darbu/lojalitāte, personāla mainība (t.sk. gatavība mainīt darbu)
- » **Sliktākie scenāriji**
  - izdegšana, arodslimības,
  - augstāks nelaimes gadījumu risks

Tātad – KO DARĪT?

- **Ir nepieciešami ieguldījumi**, lai nodrošinātu LABĀKU darba aizsardzību (darba vidi) un gūtu ekonomisku labumu (gan uzņēmuma, gan valsts līmenī)
- No ieguldījumiem var gūt **ekonomisku labumu**:
  - » **Novēršot zaudējumus** (piem., nelaimes gadījumu sekas, slimības lapas, prezenteismu u.c.) uzņēmuma un valsts līmenī
  - » **Palielinot peļņu** (uz produktivitātes, efektivitātes rēķina, mazākas kadru mainības u.c. dēļ) un gūstot vairāk nodokļu ieņēmumu, samazinot sociālās izmaksas

Produktivitātes (peļņas) palielināšana?

■ Kur visvairāk atmaksājās ieguldīt?

- » Visā, kas samazina nogurumu un arodslimību risku, «slimības lapu» skaitu un “*presenteisma*” riskus
- » Visā, kas uzlabo darbinieku noskaņojumu un motivāciju
- » Visā, kas veicina produktivitāti šī vārda visplašākajā nozīmē, pamatā tās būs:
  - Organizatoriskas lietas un tehnoloģiskas lietas (*ergonomika*)
- » Veselības veicināšanā un «work-life» balansā – visā, kas uzlabo vispārējo darbinieku un viņu bērnu veselību
- » **Vai tas ir tik vienkārši???**

TOP 5 darba vides riska faktori

Darba devēju viedoklis (%)

Riska faktors	2006	2010	2013	2018	2022
Darbs ar datoru	60,9	75,5	70,3	59,9	77,7
Tiešs kontakts ar cilvēkiem, kuri nav darbinieki darba vietā	-	-	-	75,8	74,9
Ātru un svarīgu lēmumu pieņemšana	-	-	-	-	74,9
Darbs piespiedu pozā	33,1	48,4	41,5	67,5	52,6
Attālinātais darbs	-	-	37,8	-	51,8
Vienveidīgas kustības	-	-	-	55,6	-
Summētais darba laiks	37,6	43,7	42,2	42,2	-
Darbs ārā dažādos laika apstākļos	30,9	52,5	36,9	-	-
Smagu priekšmetu nešana un pārvietošana	-	42,9	-	-	-
Laika trūkums	32,2	-	-	-	-

TOP 5 darba vides riska faktori

Nodarbināto viedoklis (%)

Riska faktors	2006	2010	2013	2018	2022
Ātru un svarīgu lēmumu pieņemšana	-	-	-	-	74,8
Tiešs kontakts ar cilvēkiem, kuri nav darbinieki Jūsu darba vietā	63,8	75,4	63,9	60,9	65,9
Liela darba slodze, daudz darba pienākumu	-	-	-	-	62,1
Darbs ar datoru	-	-	-	53,0	60,4
Darbs piespiedu pozā	63,8	70,2	-	75,1	60,2
Vienveidīgas kustības	56,1	55,9	53,6	66,6	-
Smagu priekšmetu nešana vai pārvietošana	52,4	56,2	49,5	51,0	-
Laika trūkums	-	50,4	52,0	-	-
Caurvējš	51,7	-	45,4	-	-
Virsstundu darbs	51,7	-	-	-	-

Cik nodarbinātajiem tika nodrošināti pasākumi, kas uzlabo psihoemocionālo darba vidi?

Pasākums	Nodarbināto īpatsvars (%)
Pusdienas darbā	1,5
Sporta nodarbības (trenažieru vai sporta zāle, baseins, vingrošana, joga u.tml.)	1,8
Sporta svētki, spēles, pasākumi	2,3
Aktīvā atpūta pie dabas, pārgājieni, ekskursijas	0,9
Veselības uzlabošanas pasākumi (rehabilitācija, masāža, zobārstniecība u.tml.)	0,6
Lekcijas, semināri par veselīgu dzīvesveidu	0,6
Kolektīva saliedēšanas pasākumi	0,2
Stresa mazināšanas pasākumi	0,2
Bezmaksas svaigi sezonas augļi	0,1
Citi veselības veicināšanas pasākumi	0,2
Citu, kas saistīts ar darba aizsardzības jautājumiem	0,1

Pētījums “Darba apstākļi un riski Latvijā, 2019-2021”, nodarbināto aptauja, n=2503

Kā strādāt gudrāk/produktīvāk? ...tikai īsas pārdomas...

- **Kaut ko var mainīt organizatoriski – t.i. veidā kā strādājam?**
- **Pamatā šādi pasākumi vērsti uz to, lai optimizētu darba organizāciju – vārda plašākajā nozīmē, piemēram:**
  - » darba laika organizācija (pārtraukumi darbā, maiņas, darba laiki u.c.)
  - » kustību maršruti, iekārtu izvietojums (liekas kustības, drošības jautājumi u.c.)
  - » **Nodarbināto apmācība**, darba spēka pietiekamība u.c.
  - » Darba plānošana (kaut vai palīgā aicināšana

Kā strādāt gudrāk/produktīvāk? ...tikai īsas pārdomas...

■ **Kaut ko var mainīt tehnoloģijās** – tātad, aprīkojumā un darba vietu iekārtojumā? Piemēram:

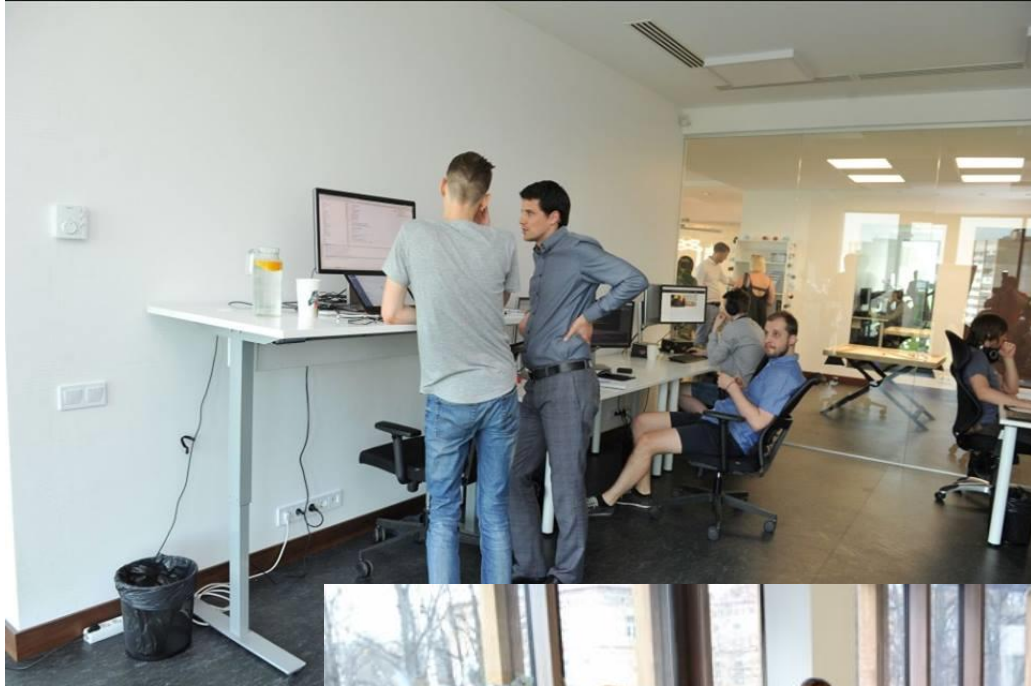
- » darba procesa automatizācijā;
- » darba aprīkojuma un instrumentu pareizā izvēlē;
- » mikroklimata optimizācijā;
- » apgaismojuma uzlabošanā;
- » darba vietu iekārtošanā un labākā ergonomikā u.c.;
- » Kā arī:
  - Palīglīdzekļos, kurus izmantojam;
  - Individuālās aizsardzības līdzekļos

Tehnoloģiskie uzlabojumi – PIEMĒRI?

■ Pamatā tātad:

- » Jāmeklē iespējas uzlabot pašu darba vidi – iekārtojums un darba apstākļi (galdi, krēsli, apgaismojums u.c.)
- » Jāmeklē iespējas uzlabot lietoto darba aprīkojumu – gan “lielās iekārtas”, gan arī jebkurus citus darba rīkus
- » Jāmeklē iespējas samazināt darba slodzi un nodrošināt iespējamos un nepieciešamos palīglīdzekļus un individuālās aizsardzības līdzekļus

Piemērs – labāka ergonomika

Vai pagājušā gada laikā Jūsu darba devējs Jūsu uzņēmumā/iestādē citiem nodarbinātajiem nodrošināja....?

Pasākums	%
Darbinieku instruktāžu un speciālo apmācību (piemēram, ugunsdrošības u.tml. jautājumos)	70,3
Ugunsdzēsības līdzekļu iegādi, uzturēšanu	69,0
Pirmās palīdzības aptieciņu iegādi	62,5
Darba apģērbu un individuālās aizsardzības līdzekļus	60,8
Veselības apdrošināšanas polises (kas sedz arī vakcināciju, obligātās veselības pārbaudes, u.tml.)	55,8
Darbinieku obligātās veselības pārbaudes (bez polises)	55,6
Drošības zīmju izvietojumu (piemēram, uzmanību - elektrība!)	49,9
Darba vides riska faktora novērtēšanu	45,6
Ar darbu saistītu ikdienas sadzīves apstākļu uzlabošanu (piemēram, ģērbtuves, dušas, atpūtas telpas)	35,2
Apmācību pirmās palīdzības sniegšanā	33,8
Darba vides uzlabošanu (piemēram, ventilācijas izbūve)	28,8
Darbinieku vakcināciju (bez polises, piemēram, pret ērču encefalītu, B hepatītu, gripu))	18,9
Darba vietu ergonomikas uzlabošanu (piemēram, galdus ar regulējamu augstumu, ergonomiskus krēslus, modernāku aprīkojumu u.tml.)	17,1

Pētījums "Darba apstākļi un riski Latvijā, 2019-2021", nodarbināto aptauja, n=2503

Noslēgumā...

- Neesam tik bagāti, lieli vai unikāli, lai varētu atļauties nedomāt par darbinieku veselību un apmierinātību ar darbu...tā pārāk būtiski ietekmē produktivitāti...
- Daudzas lietas ir samērā vienkārši paveicamas, tomēr joprojām «klibo» riska novērtējums un savstarpēja izpratne par to, kas ir būtiskākās problēmas!
- Un – izrādās, ka «*nekas jau netraucē*» kaut ko darīt!